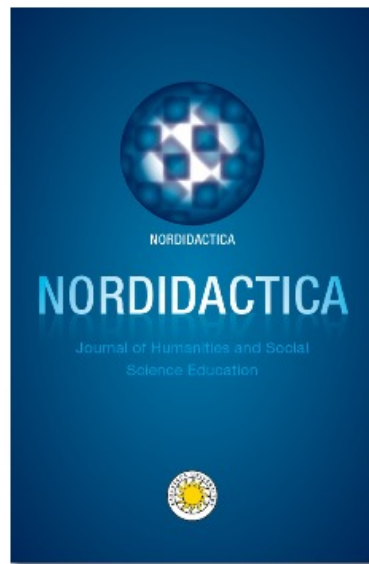

Recension av Carina Holmqvist Lidhs licentiatuppsats

Representera och bli representerad

Av Hans Lödén

Nordidactica

- Journal of Humanities and Social Science Education

2017:3

Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education

Nordidactica 2017:3

ISSN 2000-9879

The online version of this paper can be found at: www.kau.se/nordidactica

Recension licentiatuppsats

Representera och bli representerad. Elever med religiös positionering talar om skolans religionskunskapsundervisning.

En recension av Carina Holmqvist Lidhs licentiatuppsats. Karlstad University Studies 2016:41

Av Hans Lödén

Resumé

Hur kan lärare på bästa sätt möta elever med religiös positionering i religionskunskapsklassrummet? Hur kan undervisningen utformas för att ge religiösa traditioner en framställning som elever med religiös positionering kan acceptera, relatera till och kanske också lära nytt av? Dessa frågor utgör utgångspunkt för Carina Holmqvist Lidhs licentiatuppsats i religionsdidaktik, framlagd inom ramen för forskarskolan för lärare, CSD-FL, vid Karlstads universitet.

Holmqvist Lidh placerar sin studie inom det relativt nya forskningsfält där man intresserat sig för religiöst positionerade elevers erfarenheter av skolans religionskunskapsundervisning. Resultat, från bl a Norge och England, visar att erfarenheterna ofta är problematiska – eleverna känner inte igen sin egen religiösa tradition i skolans framställning. Utifrån detta formulerar Holmqvist Lidh studiens syfte som "... att visa hur elever som positionerar sig inom en religiös tradition talar om skolans religionskunskapsundervisning" (10). Tre forskningsfrågor knyts till syftet: 1. Hur beskriver eleverna att deras egen tradition konstrueras genom undervisning och klassrumskonversation?, 2. Hur beskriver eleverna de positioner de tilldelas, respektive skapar sig, under skolans religionskunskapslektioner?, 3. Hur beskriver eleverna ramar och förutsättningar för religionskunskapsundervisningen?

Forskningsfrågorna ansluter till tre teman som tidigt introduceras och som, via frågorna, leder till redovisande diskussioner av tre specifika forskningsöversikter, om elevers erfarenheter av och attityder till religionskunskapsundervisning, om religion och ungas identitetsprocesser samt om religionskunskapsundervisningens ramar. Inom den första forskningsöversikten lyfter Holmqvist Lidh fram att elever med religiös positionering tycks uppskatta religionskunskapsundervisningen mer än sina "icke-religiösa" kamrater samtidigt som man upplever att undervisningen ofta ger en stereotyp bild av deras religiösa tradition. I översikten om identitetsprocesser berörs bland annat frågor om ungas möjligheter att välja position, både i förhållande till den egna religiösa

Hans Löden

traditionen och med hjälp av skolans undervisning. Religionskunskapsundervisningens ramar, slutligen, framställs i termer av stark dominans för en sekulär diskurs.

Holmqvist Lidh beskriver hur den icke-konfessionella religionskunskapsundervisningen utförs, och ska förstås, inom en samhällskontext av sekularisering, ökad pluralitet och religiös förändring. Den religiösa förändringen uttrycks bland annat i religionernas nya synlighet men också tilltagande politisering – vad gäller ritualer, klädsel och symboler. Detta ställer religionskunskapsämnet inför betydande utmaningar och återkommande diskussioner om hur ämnet hanterar dem.

Studiens teoretiska ram utgörs av kritisk diskursanalys med dess anspråk på att erbjuda en sammanflätning av teori och metod. Samtidigt har ansatsen varit abduktiv. Centrala begrepp är ”diskurs”, ”subjekt”, ”position”, ”identitet”, ”religion”, ”religiösa traditioner” och ”religionsrepresentationer”. Holmqvist Lidhs positionerar sig inom det diskursanalytiska fältet genom att tona ned diskursers möjliga hegemoniska ställning och riktar uppmärksamheten mot såväl möjligheter som hinder för subjektens utövande av agens, och genom att ansluta sig till en ontologiskt realistisk uppfattning. Hennes fokus ligger på att söka urskilja diskursiva mönster som framträder i de studerade elevernas tal. Utifrån ambitionen om urskiljande av mönster uppehåller sig Holmqvist Lidh relativt utförligt vid frågan om möjlighet till generalisering utifrån den typ av kvalitativ studie som hon genomför. Här stöder hon sig framförallt på Staffan Larssons uppfattning om, just, urskiljande av *recognition of patterns* som en möjlig grund för jämförelse med andra studiers resultat.

Sammanlagt intervjuades arton ungdomar i åldrarna 16-19 år från fyra olika religiösa traditioner. Ungdomarnas fördelning på flera religiösa traditioner var viktig inte minst ur perspektivet att söka urskilja mönster i deras tal som eventuellt kunde relateras till respektive tradition. Åtta av ungdomarna positionerade sig som kristna, varav tre från kristen frikyrka, fem från Svenska kyrkan, fem inom judisk tradition, två inom buddhistisk och tre inom muslimsk. En av ungdomarna gick vid intervjutillfället i årskurs nio, övriga på gymnasiet. Grupptervjuer genomfördes med samtliga deltagare, enskilda uppföljande intervjuer med sexton av dem. Intervjupersonerna rekryterades med hjälp av ett målinriktat urval via relevanta samfund/församlingar.

När Holmqvist Lidh presenterar undersökningens resultat i förhållande till den första av de tre forskningsfrågorna gör hon det under rubriken Skolans religionskunskapsundervisning förfrämliar den egna traditionen. Uppfattningar om förfrämliande som dominerande diskurs går igen oavsett intervjupersonernas hemvist i religiös tradition. Undervisningen uppfattas av eleverna som ytlig och faktainriktad, med historiskt fokus och med stor vikt vid religiösa dogmer och regler. Den faktiskt levda religionen behandlas sparsamt. I relief till den dominerande diskursen urskiljer Holmqvist Lidh en motståndsdiskurs, kallad Den meningsfulla traditionen, som bygger på elevernas egen förståelse och erfarenhet av ”sin” tradition. Kännetecknande för denna diskurs är talet om religion speglad utifrån individnivå och där en öppen och engagerad lärare kan spela roll för att lyfta fram elevers individuella kunskaper och erfarenheter. Den öppna och engagerade läraren blir så en av möjliga s k bryggare för att skapa förbindelser mellan det som kan förstås som utifrån- respektive inifrånperspektiv

Hans Löden

på de religiösa traditionerna. Studiebesök, filmer och elever i klassen som positionerar sig inom en religiös tradition kan vara andra sådana bryggor. De positioner eleverna intar eller tilldelas under religionskunskapsundervisningen ser mycket olika ut och oavsett religiös tradition, enligt elevernas tal. Många gånger försöker elever dölja sin positionering för att inte utsättas för förklenande eller, rentav, fientliga attityder från omgivningen. Där kan också finnas en tvekan att framträda som expert på den egna traditionen. Motståndet mot den dominerande diskursen tar sig olika uttryck bland de intervjuade eleverna. Några försöker öppet och aktivt förändra vad de uppfattar som felaktiga påståenden eller föreställningar. Andra beskriver sig som avvaktande och tysta i klassrummet. Oavsett förhållningssätt framhåller eleverna, oavsett religiös tradition, sin religiösa positionering som ett självständigt val. Holmqvist Lidh menar att individualism, autonomi och reflexivitet är centrala värden i elevsvaren och ser dessa betoningar som en uttryckt önskan från eleverna att framstå som självständiga och rationella subjekt. Markeringen i förhållande till samhälleliga föreställningar om religiösa människor som osjälvständiga, oreflekterade och okritiska ser Holmqvist Lidh som del av ett globalt mönster med individualisering som ideal.

I uppsatsens avslutande kapitel diskuterar och problematiserar Holmqvist Lidh undersökningens resultat i förhållande till fyra teman formulerade utifrån syfte, teori och tidigare forskning samt de samhälleliga och skolmässiga kontexter studien utförs i. Här diskuterar Holmqvist Lidh bland annat *vems* religiösa tradition undervisningen egentligen ska behandla? Hon konstaterar att alla religioner uppvisar betydande mångfald och inre variation och att religiöst positionerade elevers uttryckta behov av igenkänning kan komma på kant med kraven att religionskunskapsundervisningen ska skildra variationen, bidra med nya perspektiv och utmana elevers tidigare föreställningar. Vidare menar Holmqvist Lidh att frågan om religiöst positionerade elevers främmandegörning i samband med religionskunskapsundervisning kan avdramatiseras med hjälp av ett överordnat perspektiv av att alla människor har en livsåskådning, sekulär eller religiös.

I sin nuvarande form har religionskunskapsämnet, å ena sidan, begränsad potential att väcka elevers funderingar och bidra med nya kunskaper om den egna traditionen, menar Holmqvist Lidh (167), å den andra är de intervjuade eleverna samstämmigt positiva till att den svenska modellen med en plural och icke-konfessionell undervisning har potential att bidra till respekt och förståelse för religiösa traditioner (216). Dessa, till synes, motsägelsefulla konstateranden har att göra med i vilken mån religionskunskapens klassrum kan betraktas som en *safe place*; när de upplevs som sådana kan de vara mötesplatser för utbyte av kunskaper, erfarenheter och tankar. Om inte, riskerar de att bli arenor för förlöjligande och marginalisering, menar Holmqvist Lidh.

Kritiska synpunkter

Det avslutande stycket under Resumé visar på en intressant aspekt av Holmqvist Lidhs studie; vid sidan av att genomföra sin undersökning och argumentera för

Hans Löden

relevansen i resultat och slutsatser, diskuterar hon kritiskt didaktiska lösningar för att förbättra undervisningen i religionskunskap. Holmqvist Lidh griper med andra ord över mycket i sin innehållsrika och relativt omfattande (241 s) licentiatuppsats. Att då föreslå möjliga utvidgningar och fördjupningar kan förefalla missriktat men bör ses som reflektioner från en intresserad och, ibland, utmanad läsare. Tre sådana berör elevens önskemål om "en sann bild" av den egna religionen, om individualiseringens innebörd och räckvidd och som jag fogar samman med frågan om det självständiga valet samt relationen mellan olika diskurser.

Problemen som kan uppstå om positionerade elevs önskan om "en sann bild" av den egna religiösa traditionen får genomslag i undervisningen, är exempel på en frågeställning som kunde behandlats utförligare. Holmqvist Lidh berör risken för att undervisningen då kan komma att präglas av en tillrättalagd bild av den aktuella traditionen. Men hit hör också de risker som är förknippade med att elever i en klass kan tillhöra skilda riktningar inom en och samma religion och att önskemål om "en sann bild" då kan blottlägga och, rentav, skärpa motsättningar mellan dessa riktningar. Klassrummet som möjlig mötesplats kan så ointetgöras Individualiseringens starka attraktionskraft belyses på ett övertygande sätt i studien då begreppet används för att analysera elevsvar om religiös positionering. Här kunde gärna "Fallet Sverige" lyfts fram. Under lång tid har Sverige intagit individualismens tätt position i *World Value Surveys* kollektivism-individualism-dimension. Vad innebär mötet med svensk individualism för ungdomar med rötter i kollektivistiska kulturer och samhällen? Hur ser själva individualismen ut, vad omfattar den, vad omfattar den inte? Kan individualismen omfatta ett självständigt val som går bortanför positionering eller ej inom den "egna" traditionen; förekommer det att ungdomar, födda in i och uppväxta inom en tradition självständigt väljer att ansluta sig till en annan religion och någon av dess traditioner? Till en uttalat sekulär position? Finns här möjliga jämförelsepunkter med ungdomar i andra, mindre individualistiskt inriktade, länder? Teoretiskt hade här begreppen "överordnad" respektive "underordnad" identitet kunnat användas för att diskutera tänkbara rums- och tidsberoende relationer mellan religiös identitet och individualism. Beträffande relationen mellan diskurser för Holmqvist Lidh ett resonemang som berörs ovan och där poängen är att religiös tro ska betraktas som en livsåskådning bland andra – sekulära – åskådningar, som en åsikt bland andra åsikter, där ingen position, religiös eller icke-religiös, ska tillåtas dominera. Inom ramen för ett tänkt livsåskådningsämne är detta en rimlig och relevant ståndpunkt. Här är det emellertid inte helt klart om Holmqvist Lidh begränsar sitt argument till trons domän eller om det också innefattar vårt vetande om, till exempel, evolutionens utveckling.

En av studiens (många) starka sidor är dess jämförande ansats, låt vara att den utförs i begränsad skala. Inkluderingen av elever från fyra religiösa traditioner öppnar för fortsatta studier enligt liknande upplägg, något som Holmqvist Lidh också nämner som en möjlighet för sin fortsatta forskning. I föreliggande studie kunde denna variation gärna använts mer frekvent för att generera hypoteser att pröva i kommande studier. Sådana studier skulle sannolikt bidra med intressant kunskap om till exempel individualiseringens innebörd och räckvidd inom det religionsvetenskapliga fältet.

Hans Löden

Denne anmälare besitter inte expertis inom det religionsdidaktiska fältet. Dock tvekar jag inte att säga att Carina Holmqvist Lidh skrivit en stark licentiatuppsats. Slutsatsen vilar på bedömningar av framförallt tre inslag i uppsatsen. De är (1) förmågan att fånga in, avgränsa och gestalta ett samhälls- och inomvetenskapligt relevant ämnesdidaktiskt problem. Samhällsrelevansen består i behovet av att utveckla ett meningsfullt religionskunskapsämne som, i bästa fall, kan fungera som mötesplats för olika livsåskådningar. Den inomvetenskapliga relevansen om betydelsen av religiös positionering för människors identitetsutveckling är teoretiskt antydd snarare än utvecklad, men visar på en möjlig och mycket intressant fortsättning på forskningsuppgiften; (2) förmågan att underbygga, utveckla och skärpa forskningsproblemet med hjälp av tre relevanta forskningsfält; (3) ett gott handlag med det empiriska materialet och god förmåga att använda detta material för de analytiska uppgifterna.

Till dessa punkter kommer en genomgående god språkbehandling och en fortlöpande diskussion om didaktiska konsekvenser av undersökningens resultat. Sammantaget innebär detta att Carina Holmqvist Lidhs *Representera och bli representerad* är av intresse inte enbart för forskarsamhällets religionsdidaktiker utan också för den aktive religionskunskapsläraren.

Hans Löden (examinator)